

**Peasant Christianity
Religious Customs
at Crăsan - Ialomița**

Drawing upon a bulk of first-hand data gathered during a field work campaign in the countryside, this paper tries to get an insight into the patterns of religious behaviour in three villages from Bărăgan. The approach is a functional one, underlining the pragmatic purposes of the ritual customs and the role differences (sex role, age role) which result from here.

CREȘTINISM ȚĂRĂNESC

PRACTICI RELIGIOASE LA CRĂSANI - IALOMIȚA *

SORIN IONITĂ

Materialul prezentat în continuare are la bază două cercetări de teren întreprinse prima în septembrie-octombrie 1994, a doua în Săptămâna Mare din 1995 în satele Crăsanii, Copuzu și Sudiți ale comunei Balaciu, județul Ialomița. Cele trei sate sunt niște așezări mărunte din Bărăgan, situate pe malul râului Ialomița, având fiecare în jur de 100-150 de case. Populația este mai degrabă săracă și îmbătrânită, categoria de vîrstă cel mai bine reprezentată fiind 60-69 de ani. O particularitate locală interesantă este împărțirea țăranilor în două comunități, *mocanii și cojanii*, acestea formând un dublet similar celui din Subcarpați - ungureni/pămâneni. În cazul de față cojanii sunt pămânenii, oameni ai locului, însă termenul e relativ având în vedere fluiditatea demografică a Bărăganului și lipsa de documente mai vechi de 150 de ani. Mocanii sunt foști oieri ardeleni veniți în sec. XIX din zona Sâmbăta de Sus, din Făgăraș, probabil în câteva valuri succesive. Ei s-au stabilit de-a lungul vechilor drumuri de transhumanță către băltile Dunării. Sosirea unui grup masiv de mocani (207 capi de familie) este legată de împroprietărirea lui Cuza din 1864-1865, când s-au distribuit câte 5 hectare de gospodărie.¹ Cele două comunități evitau până de curând să se amestice iar membrii lor (dar în special mocanii) își declară încă apartenența cu mândrie deși puțini își mai amintesc de fapt ce înseamnă aceste nume. Atâtă vreme

*) Studiul de teren a fost realizat în cadrul campaniei Observatorului Social din Universitatea București, sub coordonarea lector. dr. Vintilă V. Mihăilescu.

cât au mai dăinuit obiceiurile, se făceau două hore și două cete de colindători. Iar până după '89, când privatizarea micului comerț a pătruns și în aceste sate, chiar frecvențarea cărciumilor trăda o vagă arondare comunitară. Distribuția pe sate este inegală: în Crăsan predomina cojanii iar în Sudiți și Copuzu, mocanii. Diferențele s-au estompat în timp iar grupurile au început să se amestecă. Însă cel puțin la nivelul reprezentărilor, comunitatea mocanilor a păstrat o notă de tradiționalism și mândrie pentru originea ei ardelenescă. Chiar dacă puțini mocani se mai preocupăzi de puritatea lor genealogică, cei care se consideră ca aparținând acestui grup au constituit de-a lungul vremii o oază de conservatorism. În care par să se fi păstrat destul de bine urme ale obiceiurilor pe care, împreună cu familiile, turmele de oi și biserică de lemn încărcată pe căruțe, foștii ardeleni le-au adus cu ei acum un secol din Tara Făgărășului.

Săptămâna Mare, ca și alte sărbători importante de peste an, este o perioadă de maximă densitate a practicilor religioase. Atât a celor care țin propriu-zis de canonul ortodox, cât și a celor abia creștinate, sub care se ghicește consistentul strat al obiceiurilor pre-creștine locale. Acestea din urmă sunt de o importanță aparte pentru că permit punerea în lumină a schimbării în teritoriul religiosului. Săptămâna Mare funcționează astăzi ca un eșantion reprezentativ de practică religioasă târanească. Ea include atât momente importante, în timpul căror majoritatea sătenilor, indiferent de vîrstă sau sex, trec cel puțin o dată pe la biserică, cât și momente de mai mică importanță, la care asistă doar cei care frecventează regulat biserică. De asemenea, ea include atât practici specifice, care nu se întâlnesc decât cu această ocazie, cât și practici nespecifice care se întâlnesc și în alte perioade din an. Încercând să fac o grupare a materialului nu tocmai lipsită de legătură cu ceea ce se întâmplă concret în sat, voi

distinge în continuare două complexe ritualice în care se încadrează funcțional practicile religioase târanești:

- *complexul obiceiurilor de sănătate și noroc* - pentru oameni, animale și pentru sporul gospodăriei; orientat către viitor.
- *complexul obiceiurilor de pomenire a morților* - asigură legătura cu generațiile anterioare și dă astfel o consistență aproape materială continuității în timp a comunității; orientat cu preponderență către trecut.

Complexele

Obiceiuri de sănătate

În timp, Biserica a reușit să absoarbă și să "creștineze" ritualuri magice străvechi, având funcția de protecție sau redobândire a sănătății oamenilor și animalelor. În Crăsan, aceste obiceiuri nu sunt specifice numai Săptămânii Mari (cu excepția "botezului de-al doilea", care va fi descris mai jos și care se face numai în noaptea de Înviere, la biserică din Copuzu). Ele se practică tot timpul anului. Numai că în asemenea perioade cu mare încărcătură religioasă frecvența lor sporește. O primă categorie o constituie sacrificiile animaliere. Mielul pascal, tălmăcit creștin ca o întruchipare a jertfei lui Hristos, își are foarte probabil originea într-un sacrificiu pentru bunăstarea turmelor. Explicația e întărită de învecinarea calendaristică a Paștelui cu sărbătoarea Sf. Gheorghe - Sângiorzul, anul nou pastoral, reper temporal pentru urcarea turmelor la munte. În 1995 cele două sărbători chiar au coincis. Nu întotdeauna se sacrifică miel. Ghinoiu menționează că pe alocuri se obișnuia să se taiă un purcel de lapte, care se dădea la masă cu hrean în gură (Ghinoiu, 1988, p.166). Familiile mai numeroase din Crăsan, care folosesc sărbătoarea Paștelui ca prilej de întâlnire, taiă vitel și întind un

adevărat ospăt. Însă greutatea simbolică a evenimentului se deplasează în acest caz către întărirea coeziunii neamului, prin pomenirea morților familiei. Tot pentru sănătatea și bunăstarea turmelor pare să fi fost inițial o altă datină a mocanilor din Copuzu: cine are acasă vacă cu lapte, împarte brânză și lapte prins la ieșirea din biserică, în dimineața Învierii. Ca și în cazul altor împărțeli, rostul acesteia s-a deplasat către "pomenirea morților", dispărând complet funcția inițială. În 1995, o bucureșteancă originară din Copuzu, venită în sat de Paști, a ținut să respecte vechiul obicei împărțind brânză și lapte de suslătul tatălui său, mort cu câțiva ani în urmă. Bineînțeles, produsele erau cumpărate și aduse din București.

O altă categorie de practici o constituie cele pentru apărarea sau recăptarea sănătății oamenilor. Acestea și-au păstrat specificul deși, după părerea multor săteni, frecvența lor s-a redus în ultima vreme. Nu se întâlnesc numai în Săptămâna Mare însă, ca multe alte obiceiuri, în această perioadă ele sunt mai probabile. În timpul slujbei, când se iese cu Sf. Daruri, bolnavul se aşeză jos, ghemuit, în fața ușii altarului, iar preotul trece peste el. Este ceea ce se cheamă "sărītul popii". Poate fi sărit chiar bolnavul în persoană sau vreo haină de-a lui, adusă special de acasă. La copiii practica se folosește și preventiv, pentru a-i feri de boli.

"Când ieșe cu Sf. Daruri. Aduci de-acasă o îmbrăcămintă, ceva. Si copii mici se punecau înainte, da' acu' nu prea mai sunt. Si eu am fost, nu numai copil mic! Când trăia popa Sandu, eram mai tânără. De patru ori m-a sărit popa, că mă dorea mijlocul. Mi-a trecut, n-am mai avut nimică până acumă. În ziua de Paști s-a dezbrăcat și de veșminte pă mine. Cine are credință, are credință, cine nu... nu-i trece. Acu' n-am mai auzit, n-a mai făcut." (Petrache Dumitra, 62)

După cum se vede, succesul vindecării depinde în primul rând de credința pacientului. Obiceiul e larg răspândit, în forme atenuate. În multe parohii urbane (București, Galați, Ploiești) se întâlnește varianta sărītului peste o haină a bolnavului, pusă în fața ușilor împărătești. Sau se pun pur și simplu diverse obiecte (o batistă, anafură într-o hârtie etc.) pentru a fi sfintite. Originea obiceiului nu trebuie căutată prea departe. Se pare că avem de-a face cu replica creștină a dansului vindecător, de tipul călușarului, în timpul căruia o persoană încărcată cu forțe spirituale sare peste bolnavul așezat jos. În Gorj întâlnim o variantă intermediară: pacientul stă pe pragul bisericii iar preotul, fără Sf. Daruri însă cu un toiac în mână(!), trece peste el înainte și înapoi².

La sfârșitul slujbei, există obiceiul ca preotul să se dezbrace de odăjii pe bolnavii care stau ghemuiți jos, în mijlocul naosului (vezi și citatul de mai sus). Eficacitatea vindecării e direct proporțională cu credința, dar și cu importanța sărbătorii. La zile mari, vin și câte 7-8 persoane. Practica dezbrăcatului pe bolnav, zisă și "căzutul înainte", se săvârșește nu numai la biserică din sat ci și la mănăstirea Balaciu, aflată la o jumătate de ceas de mers pe jos de Crăsanii.

"Auzi, a venit lume multă, bolnavi ... și a căzut înaintea lui (ieromonahului - n.m.). Si a strigat priotul la mine, nea' Spirache, vino și cazi și dumneata... că mă cunoaște, dacă io mă duc mereu ... și am căzut. Se dezbracă de tot ce are, și de mâncuțe, și de veșminte și le-aruncă pe bolnavi. Si a vinut vesti, cum s-a vindicat." (Spirache Gligor, 86)

Se deslușește și aici filonul magic. Vindecarea se produce prin simpla atingere de veșminte sfintite ale preotului. În plan simbolic, bolnavul este "îmbrăcat din nou" cu haine care au virtuți purificatoare.

Un obicei de-dreptul spectaculos,

creștinat doar superficial și aflat la limita canonicității, îl constituie așa-zisul "botez de-al doilea", săvârșit numai în noaptea Învierii și numai la biserică din Copuzu. Anual, cel puțin câteva persoane bolnave, în general de epilepsie din căte mi-am putut da seama, dar și de alte afecțiuni pe fond psihic sau nervos ("de duh necurat", cum spun sătenii), primesc aici un simulacru de botez, un alt nume și o nouă identitate simbolică, pentru ca boala să le piardă urma. Pare greu de crezut, dar oamenii declară că au loc multe vindecări iar pacienții suferă uneori radicale schimbări de personalitate. Un aspect interesant îl reprezintă măsura în care Biserica a reușit să controleze și să integreze acest obicei (în spatele realității actuale se ghicește o luptă lungă și tensionată), deși un al doilea botez este cu desăvârșire interzis de canonul ortodox. Descrierea pe larg a acestei practici va fi făcută la finalul lucrării, în Anexa I.

Se poate spune că în Crăsanii "medicina tradițională", atâtă câtă a mai rămas, a fost în general creștinată. "Specialiștii" autentici (ghicitoare, destătoarele) au murit, alții noi n-au mai apărut și nici lumea nu prea mai crede în astfel de practici. O parte sunt în general mai sceptici în privința eficienței măruntei magii domestice iar cei care mai recurg la ea simt nevoia să o lege cumva de biserică, astăzi singura sursă autorizată de miracole. Exemple în acest sens sunt nenumărate: "sărutul" sau "dezbrăcatul" popii de care am amintit, băutul aghiazmă dimineață pe nemâncate, ungerea cu ulei sfânt - pe frunte, alungă migrenele; în ureche, "ca să auzi mai bine" (f., 21, Copuzu); la încheieturi combate durerile etc. -, inhalarea fumului rezultat din arderea ramurilor aduse de la biserică de Florii. Arsenalul de procedee e destul de bogat, cu atât mai mult cu cât acestea par a fi permanent adaptate creativ. Ceea ce au învariabil în comun este o căt de mică legătură cu biserică. "Medicamentele" trebuie aduse

sau cel puțin trecute pe acolo; pacienții, hainele lor, animalele trebuie cumva atinse sau chiar slujite de preot. Oamenii nu au devenit refractari la magia de vindecare. Aceasta și-a păstrat funcțiile, numai că a trebuit să se "creștineze". Un exemplu interesant:

"De sperieturi unii se duc la descântat, da' eu nu cred. O singură dată l-am dus pe băiat și i-a dat cu cărțile și i-a spus că are leac la o femeie cu ochi albaștri pentru descântec. Când s-a întors, băiatul era bine. Da' io tot nu cred, pentru că astăzi ar fi cu necuratul. D-zeu l-a vindecat, că nu e leac la culoare." (Stan M., 72)

Evenimentul avea loc cu ani în urmă. Astăzi bătrâna care ghicea în Crăsanii are 90 de ani și nu se mai poate ocupa cu aşa ceva. Oricum, e de remarcat că succesorul întreprinderii e creștinat post-factum, fără nici un fel de presiune exterioară, ceea ce nu s-ar fi întâmplat probabil cu eșecul.

Obiceiuri legate de pomenirea morților

În ziua de Joia Mare, femeile din cele trei sate merg în cimitir și aprind focuri mici, din găteje sau ciocani de porumb, în fața crucilor morților din familie,

"ca să aibă răposații lumină" (M. Rodeanu, 82)

"ca să-i fie loc de lumânare" (Savu F., 70) sau, pur și simplu

"c-așa am pomenit" (Preoțescu J., 65)

Nu tuturor morților li se aprinde foc. Cei ai căror urmași au plecat din sat, dar în special cei care nu mai au o femeie în neam (fiică, noră, nepoată) care să țină rânduiala e foarte probabil să rămână fără. Prea puțini bărbați, chiar dintre cei care frecventează regulat biserică, aprind focuri la cruci. Obiceiul pare să fie vechi și e amintit de Marian ca specific pentru multe zone ale țării, inclusiv Muntenia (Marian,

1994, p. 94-96). Ceva din încărcătura lui s-a mai pierdut în timp. Sătenii nu mai oferă explicația de acum o sută de ani, cum că "mortii vin în fiecare an în această zi pe la vechile lor locuințe, unde adăstă până la Moși, sau Sărbătoarea Moșilor adecă până sămbătă înainte de Rusali". Și nici nu mai aprind focuri în curtea casei pentru că răposații să se încâlzească la ele. Există unele explicații îndrăznețe pentru focurile la cruci. "Tradiția incinerării simbolice a morților în ziua de joi și a învierii în ziua de sămbătă este replica la ritualul creștin de înhumare simbolică vinerea și de înviere tot după trei zile, duminica. Exemplele care se referă la ritualul păgân de incinerare de Joimari, independent de ritualul creștin de înhumare de Vinerea Mare, sunt atestate pe întreg teritoriul României și cuprind elemente deosebit de interesante pentru reconstituirea ceremonialurilor de incinerare practicate, în parte, până la cumpăna anului 1000. Explicația dată de bătrâni, conform căreia la aceste focuri vin morții să se încâlzească, exprimă o secvență evoluată a obiceiului." (Ghinoiu, 1988, p. 175) O asemenea explicație spectaculoasă, presupunând continuitatea milenară de locuire pe aceleași vete de sat de către aceeași populație, se susține cu dificultate având în vedere instabilitatea cronică a populațiilor din Bărăgan. Însă, ce e drept, existența într-o perioadă târzie a necropolelor cu urme de incinerare de la Dridu, foarte aproape de Crăsanii, vine în sprijinul interpretării lui Ghinoiu (Zaharia, 1967).

Moartea unui sătean este urmată de eforturi considerabile din partea familiei sale, eforturi care se întind pe o perioadă îndelungată, pentru a integra nefericitul eveniment în ordinea firească a lucrurilor și pentru a-l ajuta pe răposat să-și găsească liniștea "dincolo". Ritualurile angajează multă muncă și o mare cantitate de resurse, în principal alimente, care se distribuie "de sufletul" celui plecat.

"Când moare omu' se face pomană în fiecare zi, o săptămână. Tii casa o săptămână, să vie lumea. Toți face așa. La o săptămână se face pomană mai mare și cu asta se termină. Da-i face din nou la trei, la șase, la nouă săptămâni... la un an, la doi, până la șapte ani... după cum poate și omul (...) La patru zile de la moarte se dă un sălindar' la biserică, stă acolo de-l citește popa șase săptămâni. După șase săptămâni îmi iau sticla de acolo, fierb grâu', fac colivă... măr, acolo, rahat, ce am, pui în pungulite, 44 de pungulite-de-alea și mă duc la biserică. Mi-l citește popa, îi plătesc lui popa cât cere el acolo bani și pe urmă le împart pe toate, tot ce-i în coș (...) Pe urmă se mai face iar, dacă mai vrei să dai. Eu am făcut patru. Face fiecare când poate." (Petrache D., 62)

Din constatăriile proprii, în afara de sărindarul obligatoriu pentru pomana de șase săptămâni fiecare încearcă să mai facă cel puțin încă unul până se împlineste anul. Cele mai multe sunt date în aşa fel încât desfacerea lor și împărțeala să se facă în Săptămâna Mare. E și mai comod, pentru că oricum în această perioadă se merge mai des la biserică și oamenii dau mai mare atenție celor sfinte. Obiceiurile sunt respectate chiar de cei plecați la oraș, care vin și fac pomenile la biserică pentru părinții sau bunicii îngropați în sat. O familie de bucureșteni tineri (30-35 de ani) căreia i-a murit un copil, a făcut sărindarul și împărțeala la biserică din Crăsanii. La biserică n-au venit bărbații ci doar mama și una dintre bunici. Pentru că nu era o sărbătoare deosebită (duminică 2 octombrie), nu era nici multă lume la biserică, așa că împărțeala s-a repetat de 2-3 ori la fiecare dintre cei prezenți, până s-au terminat toate cele 44 de capete din coș. Pungulita ("capătul"), care se dă cu lumânare, conținea un măr, câteva bomboane și o chiflă din aluat de cozonac - toate cumpărate din București.

În afara mesei de pomană, la mort se împarte o mare cantitate de obiecte, unele special cumpărate în acest scop (veselă, stergare), altele "din casă" (haine ale mortului, în special).

"Se mai dă ce poate: stergar, farfurie, pahar, colac - se dă cu lumânare - astea nu la toți, numă la cine crezi."

(*Întrebare: La rude, la vecini ?*)

E, cum crede fiecare. Cică să dai mai mult la străin, ca să-l ție minte pă mort. Da' lumea dă la ală cu care se are mai bine, sau la care i-a dat și el. Și la bag la folosit: cu cană beau apă, cu stergarul mă sterg pă ochi. Sunt mai bune ca alea de cumpărat, că ține de mine. Și dacă-mi dă după mort o cămașă sau o îmcălțăminte, io i-o port, nu le tin deoparte. Ca cum le-ar purta și el, că de-aia mi le-a dat, nu mi le-a dat ca să le arunc. I se ține mortului și s mai bune ca alea cumpărate, că ține mai de cald." (P.D.)

După ce se împarte o primă serie de obiecte în timpul "purtării săptămânnii", la pomana de șase săptămâni se dă din nou farfurie și cană. După un an urmează o altă pomana mare, când se împart din nou haine ale mortului și "un pat". Pentru un copil mort în Crăsanii, mama sa a dat de pomană:

- 25 de ștergare
- 40 de seturi cană + farfurie + lingură (în două serii, la șase săptămâni și la un an)
- o parte din hainele copilului (tot în două serii; o parte au fost păstrate pentru ceilalți copii din casă)
- 2 așternuturi de pat: unul din casă, nefolosit; celălalt cumpărat special atunci când s-a ivit ocazia de a înzestră o Tânără săracă.

E greu de făcut o evaluare a cantității totale de obiecte vehiculate în aceste schimburi rituale. Pentru aceasta ar trebui realizat un inventar pe un eșantion reprezentativ de gospodării. Însă fercvența mare

a pomenilor și obiceiul de a distribui masiv lucruri sugerează că această cantitate trebuie să fie destul de mare. Cu atât mai mult cu cât, dacă răposatul a murit neîmpărtășit sau fără lumânare, este de așteptat ca pomenile să fie și mai numeroase și mai consistente. Un alt aspect interesant este schema de distribuire a acestor bunuri. Există o tensiune, pe care o sesizează și țărani își, între norma creștină de a da fără să aștepți săti se întoarcă - o schemă deschisă - și practica reală de a întoarce celor care îi au dat și ei mai înainte - o schemă închisă, în cerc (de exemplu, vezi citatul anterior).

"Păi lumea dă din casă în casă. Și știi ce este? "Voi când faceți cină sau prânz, să nu chemați rubedeniile", ca nu cumva când o face el să te cheme și pe tine, că ti-ai întors pomana. Adica, dacă poți, să dai la streini... care să nu îți mai dea ie. Aia este pomana... da' ce facem noi, nu!" (Sp.G.)

Sigur, numărul "străinilor" în niște sate mici și izolate precum cele despre care vorbim este fatalmente limitat. Însă mărturiile informatorilor permit să se observe o predilecție pentru schema închisă de distribuire, bazată pe reciprocitate. Departe de a fi o inventie "egoistă" recentă, cum s-ar putea crede, distribuirea de bunuri exclusiv în interiorul unei comunități închise pare mai degrabă regula tradițională. După cum își amintește moș Spirache, un mocan de 86 de ani din Sudiți, informator foarte valoros, separarea mocanilor/ cojanii era atât de accentuată acum câteva decenii încât, deși consăteni, oamenii nu se amestecau nici măcar la pomeni.

"Nu s-amesteca lumina... și nevestele le luau tot dintr-ai lor. Acu' nu să mai ține. Acu' s-a amestecat lumina, vai de noi, Doamne! S-a luat unul după altul, nu mai e ce-a fost..."

(*Întrebare: Si era mai bine așa, despărțiti?*)

Bineînțeles, frate dragă, credința noastră era cu adevărat credință. *Și de-aia se spunea că cojanii era cojani iar ăilalți... era altfel. Că se strica credința, te luai după ei.* Avea alte obiceiuri - la toată vorba, drăcuiua. Se drăcuiua însuși pă el. *Și-acu' e tot aşa în Crasani.*

(Intrebare: Dar în biserică, aveau alte obiceiuri?)

"Nu, obiceiurile erau obiceiuri dom'le. Era la fel... după preot. *Și făcea și ei la fel colaci, împărțeli, tot. Numa' că nu te bâgai cu ei în rând, nu-i bâgai în seamă.* Făcea fiecare cu ai lui." (Sp.G.)

Percepția exacerbată a diferențelor față de cealaltă comunitate a creat o închidere sprijinită pe endogamie care nu a cedat decât recent presiunilor modernizării, noua situație fiind resimțită uneori ca rezultatul unei degradări. Cel mai adesea bătrâni (și în special mocanii) sunt cei care mai fac asemenea considerații, pentru că ei dispun de termeni de comparație în trecut. Însă preponderența schemei de distribuție închise (în cerc) a obiectelor pare să fie o trăsătură care supraviețuiește pulverizării comunităților.

După cum spuneam și mai sus, dacă în casă a murit cineva neîmpărtășit sau fără lumânare familia trebuie să îndeplinească practici speciale pentru ca sufletul acestuia să-și găsească drumul și liniștea în lumea de dincolo.

"*Trei ani trebuie să arzi lumânări în postul Paștelui, în ziua de Vinerea Mare. Să le arzi pe o piatră la biserică și să stai lângă ele până ard de tot.*" (S.M.)

O altă variantă, probabil cea originală, mai pretențioasă, a acestui obicei este aceea de a aprinde de Joimari o lumânare "pe măsura mortului" - adică înaltă cât șiposatul, ceea ce presupune că i s-a păstrat

măsura cu o sfoară, un băt etc. Acest obicei se pomenește, dar nu se mai practică. În schimb se aprinde uneori în același scop o lumânare pe măsura lățimii ușii bisericii sau, mai nou, se măsoară ușa cu lumânări obișnuite puse cap la cap care se aprind în biserică atunci când se duce coliva și sunt vegheate până ard de tot. În fiecare an, o femeie care a avut în casă mort neîmpărtășit sau fără lumânare îndeplinește o importantă "coryoadă comunitară": coacerea "paștilor". În Vinerea Mare se vine la biserică cu câte o farfurie plină cu făină, în care sunt înspite o lumânare și un pahar de ulei. După ce sunt citite la slujba "celor 12 Evanghelii" se strâng la un loc, făina intr-un sac iar uleiul într-un bidon și sunt date unei femei căreia îi vine rândul în acel an care coace paștile - pânișoare mici ce se împart tuturor duminică dimineață, la ieșirea de la slujba de Învierie. Participarea la această practică locală (ea lipsește în alte sate din zonă) este masivă, în special în rândul mocanilor. În Copuzu, sat care are în jur de 150 de gospodării și în care mocanii predomină, am numărat în biserică aproximativ 80 de farfuri. Acest obicei a stârnit acum un secol interesul lui Marian: "Aaceastă datină la cei mai mulți li se pare curioasă, fiindcă nu se poate zice nicidecum că este generală în biserică Răsăritului, și astfel nu se poate considera ca aparținătoare de ritul ortodox răsăritean. Din cauza aceasta mulți au considerat-o de o datină specială românească, ba încă specială numai a românilor ardeleni și munteni; de aceea în Ardeal au și început a-i cerceta originea. Datina de a lua în duminica Învierii Mântuitorului înainte de mâncare pâine udată în vin (sau fără vin, ca în Satulung, după cum menționează anterior Marian - n.m.) sub numele de Paști, este o datină despre care ritul bisericii Răsăritului nu conține nicăieri nici o rugăciune de binecuvântare; de altă parte, între toate popoarele de ritul grecesc nu se observă la nici unul, în afară de români, și numai la românilor din Ardeal și Muntenia,

căci la românii din Moldova, Bucovina, Basarabia și Macedonia nu există această datină." (Marian, 1994, p. 182-183). Urmând părerea lui Petru Maior, Marian susține că originea obiceiului ar fi în "cuminecătura calvinească" pe care români ardeleni au acceptat-o, pe vremea când se făceau presiuni pentru trecerea lor la protestantism. Ei ar fi preluat și integrat ritualul ca pe unul de importanță secundară, "folclorizându-l", păstrând nemodificată liturgia și împărtășania ortodoxă. "Deci această datină la românii de pe munți, după probabilitatea ce ne-o dă Petru Maior, putem zice că este urmă din cuminecătura calvinească; dar pentru Muntenia este o enigmă, nici o rază de lumină nu ne-o poate explica" (ibid. 184) conchide în final Marian. Poate că tocmai o asemenea rază de lumină se ivește dacă vom lua în considerare migrarea în valuri repetitive a românilor ardeleni în Muntenia și Bărăgan - și mai puțin în alte zone ale țării. Un bun exemplu de acest fel îl constituie chiar populația mocănească din cele trei sate studiate. Dacă explicația aceasta se susține, atunci este interesant de remarcat cum obiceiul a fost treptat integrat, schimbându-se funcționalitatea. Din "cuminecătura calvinească" a devenit un soi de "anafură cu vin" la românii din Ardeal acum o sută de ani, pe vremea când scria Marian, adesea prilejuind ospături în lege la care cei cu dare de mâna aveau prilejul să-și sporească prestigiul contribuind cu generozitate (ibid., 182-184). Astăzi, la mocanii din Copuzu, "paștile" sunt doar o anafură mai specială la prepararea căreia, o dată pe an, o femeie prestează muncă "de sufletul răposatului". Se pare că a avut loc același fenomen de deplasare a funcției obiceiului către pomenirea morților pe care îl întâlnim și în alte cazuri.

Tot pentru mort neîmpărtășit sau fără lumânare, în cele trei sate se dă de pomană cel puțin o dată, în noaptea de Înviere, un cocoș alb. Obiceiul e respectat în egală măsură de mocani și de cojani,

însă nu se întâlnește în alte sate din zonă, de exemplu în restul comunei Balaciu sau în Munteni-Buzău. Întrebați de ce cocoșii trebuie să fie numai de-albăzini și răspunsuri diverse: "ca să fie bine", "ca să fie luminosi ca ziua de Paști", "să-i ducă lumină mortului" sau, pur și simplu, "c-așa am pomenit". Cocoșii, alături de alte obiecte și alimente de împărtășit, sunt aduși de cu seara și sunt ținuți în biserică toată noaptea de Înviere. Ei se dau la ieșire, de dimineață, în principiu primului om întâlnit pe drum. Însă principiul nu se prea respectă. Cel puțin o parte se dau preotului, iar ceilalți

"la cine ai tu placere, la vr'un om mai sărac pă care-l știi, la care a avut vreun necaz. Sau la cine ti-a dat și el altă dată." (Rodeanu M., 82)

Se observă aceeași deplasare tacită către distribuirea în circuit închis. Forfoteala femeilor care vin cu coșuri și sacoșe tixite cu "împărteleală", larma celor 10-15 cocoși îngheșuți pe sub strane, ciudatul ritual al "botezului de-al doilea" de care am amintit mai sus, toate se amestecă și se suprapun liturghiei creând în biserică din Copuzu, în noaptea de Înviere, o atmosferă tulburătoare și arhaică, de o consistență aproape materială.

Obiceiuri nespecifice

În Săptămâna Mare se fac și împărțeli care nu pot fi încadrate cu certitudine în nici unul din cele două mari complexe de practici discutate anterior: de sănătate și de sufletul morților. De Joi până sâmbătă, sătenii își împart unul altuia câte o farfurie cu mâncare de post.

"De Joimari se împarte de post: o fasole, o ciorbă cu orez - și se ducă cu blidu' așa pe la vecini. Cu lumânare și cu colivă slujită la biserică, sau cu colac, care face. Pe urmă a doua zi de Paște te duci cu cozonac, cu ouă, cu lumânare. Face și care-s mai tineri,

"care nu mai are bătrâni în casă, dacă-a pomenit de la măsa sau de la soacra-sa." (P.D.)

Dacă până sămbătă se dă exclusiv de post, în cursul zilei de duminică în tot satul se împart ouă roșii, cozonac, uneori un pahar cu vin și o farfurie cu ciorbă de miel - și pască.

"Pasca e prima care se dă, că Maica Domnului s-a dus cu pască." (S.M.)

Total se dă cu lurnânare. Obiceiul e solid fixat și nu există gospodărie care să nu participe la aceste schimburi. Nerespectarea lui ar fi echivalentă cu ieșirea din schimbul lumii, cu o sfidare la adresa valorilor comunității. Rostul acestei împărțeli e greu de indicat cu precizie. Într-o anumită măsură există ideea că se face o pomană de sufletul morților familiei.

"Se fac, se respectă treburile astea, chiar șiia care nu merg la biserică. Cică să ducă răposatului acolo ce-a pregătit el. Ori că crede, ori să ia să facă cum face lumea." (Sp.G.)

Pe de altă parte, există teama că nerespectarea acestei tradiții poate avea consecințe nefericite pentru gospodărie și membrii săi.

"Nu-i bine să ieși din rând. Ori că-ți moare vro găină, ori te bolnăvești, ori îți dă D-zeu tăciune în porumb anu' ăla ... Că dacă-a am pomenit, aşa facem, ce mai ..." (S.F.)

Obiceiul vine în prelungirea celui de a nu mânca prima oară într-un an din anumite alimente de sezon - mere, struguri, peperni, porumb nou - înainte de a împărți; altfel e posibil să compromitti recoltele viitoare sau să nu mai ajungi să gusti din ele. Există deci o gospodărie largită, extinsă în timp și spațiu, care cuprinde casa, avereala, animalele, recolta, persoanele din casă și morții din una-două generații anterioare. Bunăstarea și norocul acestei

gospodării depind de respectarea tuturor rânduielilor moștenite, iar încărcarea lor tulbură în egală măsură linisteia morților și viitorul celor vii.

Ca ipoteză care rămâne să fie verificată, se poate spune că aceste practici de bunăstare a "gospodăriei largite" se deplasează încet în teritoriul exclusiv al pomenirii morților (așa cum am văzut că se întâmplă și cu alte datini). Pe măsură ce gospodăria largită dispare (noile generații sunt plecate din sat și prestează o muncă salarizată) iar exploatarea agricolă tradițională, "de subsistență", va fi curând sufocată economic, fiind presată puternic în direcția modernizării și tehnificării (nu numai ca metode de muncă, dar și sub aspect instituțional: e nevoie de contacte cu sectorul bancar pentru a face rost de credite agricole; e nevoie de inițiativă personală pentru a putea valorifica recolta - vezi criza de supraproducție la grâu din 1995, anunțată cumva de semi-crizele de supraproducție la porumb din 1993 și 1994), griile țăranului sunt de altă natură iar sporul casei se asigură cel mai adesea pe alței căi. Doar legătura cu morții familiei mai rămâne dependentă de vechile practici. Probabil că, în timp, acest complex de obiceiuri pe care l-am numit nespecific, menit să asigure bunăstarea gospodăriei și integrarea ei în comunitate, își va pierde încărcatura pragmatică pe care va fi avut-o odinioară și va rămâne doar o cale de a-i comemora pe cei dispăruți și, poate, o datină "creștinească" respectată pentru propria ei valoare emoțională.

Bărbați, femei, bătrâni - roluri sociale în practica religioasă

Analiza rolurilor sociale în practica religioasă a țăranilor din Crăsanii, Copuzu și Suduți permite distingerea a două

asimetrii pronunțate: în funcție de sex și în funcție de vîrstă. Dacă lăsăm deoparte aceste două variabile, participarea la viața religioasă a comunității este omogenă - nu există asociații cu caracter religios sau diferențe de rol asociate cu eventuale specializări profesionale, cu prestigiul social etc. - ceea ce corespunde cu imaginea unei comunități tărânești tradiționale. Cele două asimetrii par să se fi transmis nealterate peste ani și să fie în continuare puternic înrădăcinate în structura socială a satului.

Diferențierea după sex

Rolurile celor două sexe în practica religioasă diferă în mod spectaculos, deși această diferență nu se bazează pe nici un precept explicit al dogmei sau tradiției ortodoxe. Ea merge de la intensitatea frecvențării bisericii și până la funcțiile pe care este de așteptat să le îndeplinească bărbatul și femeia în cadrul diverselor scenarii rituale. În duminicile obișnuite de peste an, precum și la alte slujbe ocazionale, la biserică merg aproape exclusiv femeile. În două duminici succesiședin luna octombrie 1994 au asistat la slujbă în Crăsanî în jur de 20 de femei și 2-3 bărbați. În Săptămâna Mare, la slujba "de 12 Evanghelii", în biserică din Copuzu s-au aflat în jur de 80 de femei (venite să aducă făină și uleiul pentru "paști") și doar 5-6 bărbați, inclusiv dascălul. Diferența e perceptă și de săteni, nu rareori cu umor:

"Bărbații nu merg. Foarte puțini. Doi vin! Femei vin până la 20-25. Atâtă lume e în sat. (satul Suduți, de care e vorba, avea 175 de locuitori în 1992 - n.m.)"

(*Întrebare: Si de sărbătorile mari, de Paște, de Crăciun?*)

Vine lume mai multă, da' tot femei. Bărbații zice că are treabă! (râde). Zice că n-are timp liber. I-am zis la al meu, bă n-auzi, du-te și tu la biserică...

Da' du-te tu, femeie! (râde) Mă trimite pe mine, da' el nu poate. Da' când te duci? Păi, când ōi muri! (râde) I-e frică, dacă-l oprește popa acolo? (râde) Zice că dacă merg eu ajunge pentru toată casa. Io i-am zis, ce, mă rog pentru el, mă rog pentru mine, da' el crede că-i pentru toată lumea." (P.D.)

Bărbații, chiar cei care admit că ar fi și de datoria lor să meargă la biserică, recunosc până la urmă că nu prea se conformează.

"Noi mergem mai mult iarna la biserică, cu rândul, că trebuie să rămână cineva cu animalele. Da' mai mult femeia merge... Nu te duci tu, om, la biserică așa, fără nici o treabă..." (Bândac Ghe., 64)

Cei mai mulți bărbați merg la slujbă la sărbătorile mari - de Paște, de Crăciun, de Sf. Maria - însă nici atunci nu pot echilibra masiva prezență feminină. Spre deosebire de bărbați, care chiar atunci când vin au un rol pasiv, femeile au tot timpul ceva de făcut în biserică: de aprind lumânări, de adus o pomană, de dat un pomelnic, de sfîntit o icoană, de chemat preotul pentru vreo sfeștanie. Bărbații asistă, în vreme ce femeile îndeplinesc o funcție specifică: aceea de a îngrijii de fluența circulației de obiecte casă/biserică și retur.

"(Întrebare: Când aveți ceva de dus la biserică, o colivă, o icoană la sfîntit, cine le duce?)

Femeia, nu bărbatu! Omu' nu să duce la biserică, că să ia sfîntii după tel!" (râde)" (P.D.)

Bărbații, chiar cei care frecventează biserică, percep ca firească această stare de lucruri.

"(Întrebare: Când e de dus ceva la biserică, de sfîntit sau vreo pomană, cine duce?)

Apoi dragă, să duce mama. Că nu șade bine să meargă bărbatu' cu ele."
(Sp.G.)

Tot femeile se ocupă și de răpoșați, începând chiar din momentul morții: o fiică sau o noră spală mortul, femeile din neam îl bocesc pe ultimul drum

"și din familie, și streini... care are dureri, ăia și le plângie fiecare... și le spune și p-ale lui." (Radu M., 71)

apoi tot ele rămân ca ani întregi să țină socoteala pomenilor, să mai aprindă din când în când lumânare și să taie cu sapa buruienile de pe mormânt, să dea pomelnice. Femeile sunt cele care merg de regulă cu împărțeala din casă în casă la zilele potrivite, care aduc anafură și aghiazmă de la biserică pentru toți membrii familiei și, nu arareori, îi silesc pe aceștia să le ia. Femeia, fiind ceea ce pregătește mâncarea, hotărâște dacă în casă se ține post sau nu. Ea se află astfel în mijlocul unui cult creștin domestic cu două centre de greutate: "gospodăria largită" (casă, vite, recoltă, membrii familiei, vii sau morți) de către bunăstare este direct răspunzătoare și biserică din sat. În acest sens, diferența de roluri în practica religioasă nu face decât să continue în mod firesc diviziunea economică a muncii în gospodăria țărănească, în cadrul căreia "ale casei" pică firesc în sarcina femeii. Femeia asigură legătura între casă și biserică și integrarea lor funcțională, oficiind cultul domestic în beneficiul gospodăriei sale. Astfel că intuiția țărâncii care se întreba, mai mult în glumă, dacă mersul ei la biserică ajunge pentru toată casa, aproximează destul de bine rolul ei real în gospodărie.

Rolul bărbătilor este mai ambiguu. În vreme ce norma creștină le trasează aceleași sarcini ca și femeilor (să zicem, un model cultural ideal⁴), comportamentul lor descrie în practică un model cultural real care diferă mult de primul. Bărbatul trebuie să treacă peste bombaneala femeii și să-și

vadă de ale lui, acceptând să meargă la biserică doar uneori, la sărbătorile mari. Și trebuie să se lase adesea tachinat de femeie din această cauză (vezi și citatul de mai sus) în schimbul abandonării numeroaselor sarcini ale ritualului creștin domestic pe umerii ei. Cele două sexe intră astfel într-o "relație de glumă"⁵, care echilibrează situația. Așteptările sunt confirmate de ambele părți, iar modelele culturale reale se găsesc bine fixate. Un bărbat care preia prea mult din roul femeii, începând printre altele să frecventeze regulat biserică, trezește suspiciuni tuturor (cel puțin, până la o anumită vîrstă). Despre un asemenea personaj din Copuzu, un atipic descris mai pe larg în Anexa I, bărbății se pronunță cu ușoară superioritate :

"Așa-i el, mai bisericos, lasă-l în pace"
(B.Gh.)

"Ala-i cu biserică, nu-i cu lumea în rând" (P.N.)

Paradoxal, femeile sunt cele dispuse să-l judece mai vehement:

"Se tine mai aparte de lume, nu primește de la lume pomeni. A făcut din banii lui fântână în deal cu beton, cu acoperiș. Când s-a refăcut mănăstirea de s-au dat ajutoare el a organizat, a făcut rând la oameni care să de mânăcare să ai de au lucrat (...) Că nu face râu la nimeni, da' așa-i el, mai aparte de lume. Îi zice lumea Gândac, că-l are pe dracul în casă. Numă când îl văd că trece pe drum să ia cu frig în spate." (Ghiță M.)

Se conturează aşadar cele două roluri sociale ale sexelor, bine delimitate: al femeii - activ implicat în oficierea cultului domestic, asigurând îndeplinirea tuturor măruntelor rânduieri care asigură liniștea morților, sănătatea și norocul celor vii - și al bărbatului - mai curând pasiv, detășat de gesturile practicii religioase curente. Faptul că bărbatul are în familie o

poziție percepță ca superioară (superioritate întărită, între altele, de preceptul creștin conform căruia "bărbatul este cap femeii") îl împiedică pe acesta să preia din trăsăturile caracteristice rolurilor feminine, care conotează un statut inferior. Apare astfel un cerc vicios: diferențele de rol sunt asociate cu superioritatea bărbatului, iar aceasta întreține diferențele de rol. Și se forjează o masculinitate retorică, nu foarte diferită de "machismo" latino-american, care înălță ca impur orice amestec al bărbatului în rolul social al femeii.

Diferențierea după vârstă

Mai puțin accentuată decât cea după sex, cel puțin în cazul femeilor, diferențierea după vârstă a rolurilor în practica religioasă e totuși remarcabilă la sătenii din cele trei sate. În cele două duminici din octombrie 1994, când a fost făcută prima parte a cercetării de teren, cei 2-3 bărbăti veniți la biserică aveau cu toții în jur de 70 de ani. Din cele 20 de femei, 16 erau peste 55-60 de ani, iar copiii erau cu toții fete. În general, din partea bătrânilor se așteaptă un mai mare interes pentru biserică, o mai riguroasă respectare a posturilor și împărtășirea mai frecventă.

"Noi ținem postul de la început până la sfârșit, da' mai mult bătrâni. Așta tinerii, prima săptămână și ultima." (P.D.)

"Noi astea, mai babe, tot la șase săptămâni ne împărtășăm. Ținem câte două zile, trei zile post înainte. Ne împărtășăm mereu, că ni-i frică de moarte. (râde) Barim să fim împărtășate." (Radu M.)

Rigoarea postului pare să fie corelată în primul rând cu activitatea prestată. Chiar cei care nu mai sunt tineri, dar încă muncesc, evită să țină posturile lungi.

"Mai ținem așa, câteva zile, dar nu

mereu. Nu prea poți să tii post, că te răpune la muncă." (Bândac Gh., 64)

Sporirea interesului pentru practica religioasă cu avansarea în vîrstă se manifestă cu predilecție la femei. La bărbăți, aceasta se întâmplă mai rar.

"E, bărbății. Nu se împărtășesc niciodată. Zice că o dată, la cununie. S-a-mpărtășat când s-a născut și cât l-a tinut mă-sa în brațe, în plăpănă, de-l ducea. Pă urmă n-a mai știut de biserică. Până s-a-nsurat, n-a mai călcăt (...) Băiatului îi zic, da' nu merge. Poate dac-ar mai fi și fete, să meargă după ele. (râde) Da' nu prea sunt. De-Nviere se mai iau ăștia, tineretul, și se duc la Copuzu. Să mai vadă și ei, că și-așa sunt puțini." (P.D.)

Fetele în schimb - e drept, atâtea câte au mai rămas - sunt obișnuite de mici cu ideea că vor prelua la un moment dat rosturile casei, deci inclusiv ritualurile cultului domestic. Chiar dacă înainte de măritiș n-au prea mers la biserică și mult timp după aceea au avut în casă o bătrâna (mamă, soacra) care să țină rostul, vine inevitabil un moment când rămân singure răspunzătoare pentru integrarea gospodăriei în viața religioasă a satului.

(Întrebare: Familiiile tinere, fără bătrâni în casă, mai tin rânduiala bisericii, mai fac pomenile?)

"Le fac, domnule! Se respectă treburile astea. Cică să ducă răposatului, acolo unde este, ce-a pregătit el. Ori că crede, ori să ia să facă cum face lumea." (Sp.G.)

Iar atunci când devin și mame, răspunderea care apasă pe umerii lor este și mai mare. În Joia Mare din 1995, după slujbă, la biserică din Copuzu, șase femei au rămas "să se dezbrace popa pe ele" (ritual de însănătoșire). Dintre acestea două erau relativ tinere și venite cu copii bolnavi.

Vechimea diferențelor de rol

Întrebarea inevitabilă care se pune dacă cele două diferențieri, după sex și după vîrstă, au existat dintotdeauna sau au apărut de curând. Un răspuns cert este exclus din capul locului, pentru că lipsesc datele privind practica religioasă cu decenii în urmă, iar memoria colectivă este cu atât mai subiectivă cu cât perioada de cercetat este mai îndepărtată. Opinia majoritară (într-o trei 65-70 de ani) este că în tinerețea lor lumea era mai credincioasă și mergea mai des la biserică, inclusiv bărbații și tinerii.

"Acum este lepădarea de credință, drag! Când eram Tânăr n-aveam loc să stau în biserică, stam la urmă de tot. Erau oamenii toți. Acu' nu mai e nimeni... Si doar noi, tinerii, nu veneam chiar în fiecare duminică." (Sp.G.)

În schimb există și dintre cei care spun că

"și înainte tot așa era, mergea mai mult băbeli și moșii, și femeile cu copiii după ele. Când ieream tineri vineam mai mult ca să scăpăm de acasă, să mai vorbim. Mai mult stăteam pe lângă biserică decât înăuntru. Si mai mult pă la sărbătorile

mai mari. (...) Bărbații pornea de acasă către biserică și să oprea la crășmă sau la vorbă, pă sănt." (R.M.)

Este foarte posibil ca părerile minoritare, cele care susțin că și mai demult categoriile vîrstă-sex erau hotărătoare, să fie mai aproape de adevăr. Ce ar putea determina majoritatea să se înșele? În primul rând, tendința general-umană de a idealiza trecutul. Totdeauna pe vremea tinereților, mai ales dacă acestea sunt undeva departe, în timp, lumea era mai lume, oamenii erau mai oameni, iernile, ierni, verile, veri și toate lucrurile erau la locul lor. În al doilea rând, memoria socială se dovedește adesea selectivă. Chiar moș Spirache recunoaște în final că atunci când era flăcău nu venea la biserică chiar în fiecare duminică (de altfel, convertirea sa într-un practicant fervent și cu drag de carte religioasă, mai degrabă atipic printre tărani, s-a produs mai târziu în viață și e legată de un anume episod al istoriei sale personale). Probabil că și el mergea în special la sărbătorile mari când, ca și astăzi, biserică este efectiv mai plină. În al treilea rând, bisericele din cele trei sate nu și-au schimbat mult înfațisarea în ultimul secol. În schimb populația a scăzut dramatic în deceniiile din urmă, fiind redusă la aproximativ o treime față de perioada interbelică⁷.

	1921		1940		1992	
Copuzu	976	1676	Copuzu	2358	Copuzu	435
Crăsani	700		Crăsani	-“-	Crăsani	402
Sudiți	541				Sudiți	175

Chiar la același nivel de frecvențare a bisericilor, ar fi greu ca acestea să mai arate astăzi la fel de populate ca în urmă cu o jumătate de secol. În ce privește diferențierea rolurilor sociale în funcție de sex, Stefania Cristescu-Golopenția aduce precizări importante despre realitatea din anii '30 la Drăguș, în Tara Făgărașului

(Cristescu-Golopenția, 1940). Cartea ei se ocupă de ritualurile magice pre-creștine pe care le-a găsit încă viguroase în Drăguș la acea vreme. Concluziile ei, care indică faptul că femeia avea rolul central în practicile magice, susțin ipoteza noastră că diferențele de rol nu sunt nou apărute. "Creștinarea" în timp a unor ritualuri sau

estomparea lor lasă neschimbate funcțiile actorilor sociali. Femeia, cea care înainte își apără gospodăria prin magie domestică, se folosește azi mai mult de mijloacele puse la dispoziție de către biserică. Cristescu-Golopenția explică această diviziune de roluri ca venind în prelungirea celorlalte, în primul rând a celei economice. „În viața socială de azi a grupului familial din sat există o oarecare diviziune a muncii în care trebuie căutată poate în primul rând temelia adevărată a acestei diviziuni a rosturilor spirituale. (...) Munca specifică a femeii rămâne totuși cea din interiorul gospodăriei sale, aceea ce se numește activitate casnică. Faptul acesta face ca femeia să fie mult mai strâns legată de gospodăria întreagă, ca unitate organică și de sediul ei central, casa, decât bărbatul a căruia esențială preocupare este câmpul, realitatea oarecum exterioară casei, deși elementul esențial în unitatea de viață materială a gospodăriei. (...) În interiorul strâns al casei, care prin continua ei fixare în spațiu reprezintă parcă însuși sediul material al tradiției, femeia a rămas legată de toate credințele și practicile superstițioase moștenite din bătrâni, menite să aducă binele și sporul în gospodărie (...). Această caracteristică aderare la superstiție a femeii nu ține numai de faptul că școala o schimbă în general pe ea mai puțin decât pe bărbat și nici de celălalt fapt, foarte însemnat de altfel în Drăguș, că - în general - ea s'a depărtat mai puțin de sat decât bărbatul (pe care serviciul militar și necesitățile de viață l-au purtat pe meleaguri destul de depărtate). Ci prin însăși structura ei psihică femeia este mai legată de obiceiul comod, ce nu reclamă efort sufletesc în plus. Superstiția îi e de aceea mai aproape decât cunoașterea limpede.

Apoi chiar viața mai accidentată a ei, mai expusă pericolelor și bolii, o face să fie mai aplacată spre credință în supranatural și în minune. De aceea cele mai multe credințe și practici magice se referă tocmai la viața aceasta mai grea a

femeii: femeia însărcinată, lehză etc. (...)

Iată de ce femeia este adevărată depozitară a tradiției superstițioase. Apărându-se pe ea, pe ajă, gospodăria întreagă, ea este adeseori chiar să creeze rituri magice noi. Această tradiție superstițioasă prin ea se păstrează, se moștenește și se propagă pe linia veacurilor.

Dar pentru păstrarea credințelor și riturilor domestice este mai cu seamă interesantă femeia măritată, gospodina, pe care luptă pentru viață a făcut-o serioasă și a strâns-o în jurul casei, în gospodăria în care ea reprezintă forța de coeziune. Crescută de mică în preajma bătrânelor (...) ea se pregătește oarecum spiritual, la școală vie a tradiției, pentru rolul de soție și mamă ce-i va reveni mai târziu. (...) Dacă atunci când e fată, la casa mamei ei, știe aceste lucruri din văzute, doar teoretic am spune, răzând de multe ori mai mult în glumă de ele, atunci când e nevastă le practică și le privește altfel. E în joc gospodăria ei. Și ceea ce până de curând îi va fi părat uneori «doar aşa o vorbă», îmbrăcă deodată haina seriosului. Caută să nu uite ceea ce știe și să mai învețe dacă poate «întrebând prin femei».

În sufletul acestei femei se oglindesc gospodăria în toate elementele sale de unitate socială cu rost adânc și străvechi. În felul cu care își apără copilul mic cu gesturi bătrânești de răul nevăzut dar prezent în lume, în felul în care se apără de sine, animalele și lucrurile din curte, citești atașamentul ei grav la gospodărie. Prin aceste gesturi mărunte rămâne ea de altfel neuitată în amintirea copiilor ei. Ea este cea care «nu uita niciodată» să pună de Paști fier la prag, pentru ca toți ai casei să calce pe el și să fie sănătoși tot anul. Ea este cea care își inspiră cojile de ouă pe ată, să stea puii în sir, să nu se risipească etc. Să poate că în forță de păstrare a obiceiurilor intră și această fărâmă de duioșie: amintirii: «Mama săracă nu uita niciodată...» (Cristescu-Golopenția, 1940, p. 9-11).

Concluzii

Participând la viața comunității sătești în două perioade ale anului - una "normală", în lunile septembrie-octombrie, alta "specială", de mare încărcătură ritualică, în Săptămâna Mare - putem obține un eșantion bun al practicilor religioase țărănești în cele trei sate studiate. Materialul obținut a fost grupat în două complexe de obiceiuri care cad în teritoriul religiosului:

- complexul practicilor de sănătate, pentru oameni și animale - cum ar fi anumite împărțeli de lapte și brânză, sacrificiile de animale, dezbrăcatul preotului sau săritul peste bolnav, botezul de-al doilea.
- complexul practicilor de pomenire a morților - pomenile, sărindarul, împărțirea de obiecte și de haine ale morțului, focurile în cimitir; pentru morții fără lumânare sau neîmpărtășiți - arderea lumânărilor "pe măsură", coacerea "paștilor", împărțeli mai speciale cum ar fi cele de cocoși albi în ziua de Paști.

Se pot face câteva observații generale în legătură cu practicile religioase țărănești la Crăsanii, Copuzu și Sudiți.

1) În primul rând, multe dintre practici sunt abia creștinate, trădând chiar la o privire superficială un nucleu pre-creștin. Unele dintre acestea, cum ar fi "botezul de-al doilea", au fost în mod paradoxal creștinate. Ele vin în contradicție flagrant cu canonul creștin ortodox. E nevoie de o întreagă sofistică din partea preotului pentru a le putea justifica. Ele și-au păstrat o funcționalitate străveche și încă actuală; de a servi unor nevoi cotidiene imperioase. Avem astfel imaginea unui adevarat "cult domestic", centrat în gospodărie, căruia creștinismul i-a suprapus ulterior și i-a adus un al doilea centru de greutate: biserică-satului. Astăzi filonul pre-creștin pare să fie în curs de asimilare. Modernizarea aduce astfel cu

sine o "purificare creștină" ce poate fi uneori pusă în evidență pe intervalul a câteva decenii.

2) Există un conglomerat de practici care nu pot fi integrate precis în cele două complexe descrise mai sus. E vorba în principal de împărțelile pe care, în lipsă de altceva mai bun, le-am numit "nespecifice" și care se fac cu regularitate la multe zile mari de peste an (Paște, Crăciun, Moșii etc.), angajând întreaga comunitate sătească într-o rețea de reciprocitate. Rostul acestor obiceiuri oscilează între pomenirea morților familiiei și menținerea bunăstării gospodăriei și a sănătății persoanelor care o compun. Această categorie intermediară de practici, împreună cu cele două complexe descrise anterior, întregește imaginea ritualului creștin țărănesc. Avem de-a face cu un cult domestic, centrat în gospodăria pe care conventional am numit-o "lărgită" - casa, membrii familiei, morții din una-două generații anterioare, avereala, vitele, recolta. Practicile religioase au caracter predominant funcțional. Ele sunt menite să asigure pacea, norocul și bunăstarea acestei gospodării "lărgite", precum și integrarea ei în obștea sătească.

3) Cu titlu de ipoteză, se observă o migrare a semnificație a multor obiceiuri către pomenirea morților. Împărțelile pentru sănătatea vitelor, precum și celelalte împărțeli din categoria celor "nespecifice", tind să se deschidă de alte conotații și să se facă exclusiv "de sufletul celor răposați". E posibil ca așa ceva să se fi întâmplat cu obiceiul de a da cocoși albi, aşa să se întâmplat cu certitudine cu obiceiul de a împărti lapte și brânză, aşa pară să se întâmple astăzi cu împărțelile obișnuite de alimente la zile de sărbători. Există probabil motive obiective care justifică asemenea tendință. Rezolvarea multor probleme de sănătate cu ajutorul medicinelor "institutionalizate", plecarea generațiilor tinere din gospodărie, tehnificarea explorației agricole, toate atenuează urgența și

încărcătura emotională a vechilor practici, anulându-le funcțiile. Cultul morților rămâne singurul domeniu în care nimic nu poate înlocui tradiția. Chiar cu adaptări ad-hoc, legate de noile condiții, vechile căi pentru a asigura pacea și liniștea morților familiei și confortul emoțional al celor vii rămân neschimbate. În plus, esecuri ale tratamentului medical "științific" lasă loc destul pentru practici magice de vindecare punctuale. Un exemplu este tocmai tratarea epilepsiei și altor afecțiuni psihiice incerte prin "botezul de-al doilea", la Copuzu. Practica pică pe o nișă neacoperită, astfel explicându-se vigoarea ei actuală.

4) Împărțelile și pomenile se fac încă după o schemă de reciprocitate, în cerc ("închisă"), deși țărani însăși sesizează că acest lucru contravine normei creștine de a da de pomană fără să mai așteptă să ti se întoarcă. (după o schemă "deschisă"). Ar fi greșit să explicăm acest lucru ca pe un "egoism de tip nou", venit odată cu o presupusă modernizare a moravurilor. Mai degrabă avem de-a face cu un reziduu rămas dintr-o vreme când reciprocitatea juca în comunitatea sătească un rol mult mai mare decât astăzi și, foarte posibil, funcționa nu numai în teritoriul practicilor religioase.

5) Dacă gospodăria - și nu individul - este unitatea funcțională fundamentală a creștinismului țărănesc (ceea ce, din nou, nu se potrivește foarte bine cu norma creștină), atunci sunt explicabile cele două mari diferențe de rol în practica religioasă: după sex și după vîrstă. Cea mai spectaculoasă diferență este cea între rolurile celor două sexe. Femeia este, de fapt, preotul casei. Ea are un rol activ, asigurând legătura gospodărie/biserică, circulația obiectelor către/de la locul săfintării. Ea ține rânduiala pomenilor pentru cei morți, are grija să dea din când în când pomelnicie cu numele lor, aprinde lumânări și îngrijește mormintele. Bărbatul are un rol mai degrabă pasiv; în cel mai bun caz el asistă la migăloasele ritualuri oficiale de

consoarta sa. De cele mai multe ori se sustrage chiar de la îndatorirea fundamentală de a merge duminica la biserică. Explicația nu ține neapărat de o presupusă "slăbire a credinței", ci de o împărțire clară a rolurilor în unitatea de cult care este gospodăria țărănească. Această diferență se regăsește și în alte planuri - economic, educația copiilor etc. - și dacă problema se pune așa, atunci e mai degrabă de așteptat să scadă decât să crească sub impactul modernizării. O frâna puternică în calea unei asemenea egalizări de roluri este chiar tradiția. Statutul femeii e perceput ca inferior celui al bărbatului, în special în acele teritorii în care tradiția și simbolizarea sunt puternice, cum e practica religioasă. Acest stereotip, cuplat cu o imagine rigidă și retorică a masculinității ideale împărtășită atât de femei cât și de bărbați, îi împiedică pe aceștia din urmă să preia elemente asociate cu rolul social feminin.

6) Diferențele de rol în funcție de vîrstă se explică la fel de bine în contextul unității funcționale a gospodăriei țărănești, în cadrul căreia există "specializări". Pe măsură ce bătrânilor le scade capacitatea de a juca roluri semnificative economic, din partea lor se așteaptă să preia tot mai mult din sarcinile de reprezentare religioasă a casei. Acestea converg cu propria lor preocupare crescută pentru momentul "trecerii dincolo", moment care trebuie să-i găsească împăcați cu ei însăși și cu toate lucrurile puse în ordine. ("Ne împărtășăm mereu, că ni-i frică de moarte. Barim să fim împărtășate.") Asimetria bărbați/femei se menține însă și la vîrste înaintate. Tânările bărâne îmbină preocuparea personală pentru cele sfinte cu grija pe care trebuie să poarte până la moarte gospodăriei largite din care provin (să facă o pomană după bărbat sau după vreo soră, să împartă, să îngrijească de morminte). Un bărbat rămâne cumva mai detasat și mai orientat către sine. Dacă începe să frecventeze biserică, va sta de regulă în strană și

nu se va amesteca cu femeile de aceeași vârstă care îndeplinește toate măruntele gesturi ale ritualului creștin tărănesc. Grijă cultului domestic rămâne în sarcina unei fiice sau nurori.

7) Fiind puternic înrădăcinate funcțional, diferențele de rol în practica religioasă după sex și vârstă nu par să fie noutăți (așa cum susține uneori înțelepciunea comună, care percep starea actuală ca pe o degradare deplorabilă a unei stări originare fericite, când credința și practica religioasă erau viguroase și omogen distribuite). Mai degrabă par să vină de departe, din timp. Memoria socială joacă

uneori feste, aureolând trecutul. Evaluarea intensității credinței religioase ca atare este o sarcină peste puterile cercetătorului social. Însă în ce privește practica de cult, în măsura în care se pot face comparații cu perioade despre care nu avem multe date, se constată mai mult asemănări decât deosebiri. Nici cei care sunt astăzi bătrâni nu par să fi fost în tinerețea lor mai preocupați de respectarea practicilor religioase decât tinerii de azi. Pe de altă parte familiile tinere, "ori că crede, ori să ia să facă cum face lumea", cert e că se aliniază și ele treptat, pe măsură ce avansează în vîrstă, tradiției creștinismului tărănesc.

Anexa I

În fiecare an, în noaptea de Înviere, la biserică din Copuzu se îndeplinește un ritual ciudat pe care localnicii îl numesc "botezul de-al doilea". Obiceiul pare să fie foarte vechi și e legat anume de biserică satului, considerată făcătoare de minuni. Persoane bolnave în principal de epilepsie, dar probabil că și de alte afecțiuni mai aparte, pe fond psihic sau nervos, vin aici pentru a se "boteza", a primi un alt nume și o nouă identitate, cu credința că aceasta le va ajuta să se vindece. Sunt mulți copii și adolescenți în această situație, însă adesea și oameni maturi - ca în 1995. Ei vin de prin satele din împrejurimi sau de la mari distanțe, din diverse zone ale țării, după ce au aflat "de la cineva" de capacitatea vindecătoare a botezului din Copuzu. Localnicii spun că să fi botezat odată și cineva din Italia. În general, se vine joia (sau se trimite vorbă) pentru a participa la slujbă și a lăsa la biserică o oală de pământ plină cu apă. Oalele care se adună stau în altar și sunt scoase la slujba din Vinerea Mare pe masa pe care slujește preotul. Cei care nu pot veni decât sămbătă lăsa și ei oala în altar cel puțin câteva ceasuri. Fiecare vine însoțit de un naș, altul decât cel de la primul botez, sau alege la întâmplare un

naș din mulțimea de săteni aflați de față. La miezul nopții, când preotul iese și cheamă lumea să ia lumină iar clopoțele încep să bată, bolnavii ies repede din biserică însoțiti de nașii lor, cu oalele de apă în brațe. Se duc în spatele altarului unde se dezbracă complet iar nașii le toarnă apa în cap, strigându-i pe noul nume, apoi sparg oalele de zidul bisericii. (Într-o altă variantă, oalele cu apă li se dau dinăuntru, prin ferestre uice altarului). Hainele vechi rămân aruncate, nimeni nu se mai atinge de ele. Bolnavii sunt înfășurați într-un cearceaf alb (care se cheamă "crâsmă", la fel ca la primul botez) și intră din nou în biserică. În fața ușilor altarului se îmbracă cu haine noi, nepurtate. (O parte din cei botezați se îmbracă totuși afară, la locul botezului) Apoi fiecare se împărtășește. Iată câteva relatările ale obiceiului, făcute de săteni.

"De Paști botează dăștia care nu e normali, care nu e sănătoși. Îi botează din nou. De Joimari să duce la biserică care are băiatu' bolnav, cu o oală cu apă, și o citește popa până în noaptea de Paști. Atunci îi dă oala cu apă la femeia aia și ea vine cu un naș sau cu o nașă. Când iese părintili cu lumina în mijlocul bisericii, nașa și cu băiatu' sau fata iese în spatiile bisericii, p-afară,

și-i toarnă apa aia în cap și-l înfășoară cu un cearceaf, da' iel în pielea goală, îl înfășoară cu crâșma aia ca să iasă din baie, ca la botez. Că el e mare, are 17 sau 18 ani; și 20 avea unul, și îl bagă înaustru și-i dă lucruri nou-nouțe de-l îmbracă. P-alea vechili la lasă în spatele altăului, afară, cine vrea să le ia. El nu le mai îmbracă." (P.D.)

"Cine să tămaduiește acolo? Nu numai de cap, cine are duh necurat! Tot ce are pă el dă de pomană. Și-l îmbracă cel care-l botează, cu lucruri curate. Nu-i vine nașul lui dintâi, ia din oamenii noștri, din Copuzu. E lucru mare ..." (Sp.G.)

"De când știu eu, și de la părinți, în noaptea de Paști omul se botează, zvârle lucreurile de pe el și ia altele noi. (...) Aduce o oală cu apă de mai înainte, de vineri seara, la sîntele masluri. Oala o trece pe sub Sf. Masă, preotul îi face niște rugăciuni și când zice "Veniti de primiți lumină!", aduce oalele și nașul i le toarnă în cap. Afără se face toată asta, i-o dă printr-un gemuleț. (...) Vine lume în fiecare an. Câteodată vine și 20. N-a fost an să nu vină. A venit și din străinătate, din Italia. Care-s de prin alte părți vin și stau la noi, cine-i primește. O noapte, sau măcar până la ora 12, de Înviere. Unii stau și în mașină, care-s veniți cu mașina." (dascăl J.P.)

"Am botezat și io unu', o fată, da' nu mai știu, o mai hi trăind, nu știu, că ierea de la București. A vînit și i-a cășunat pă mine, s-o botez, s-o botez... și am botezat-o. Da' nu știu dăloc de ea. Și maică, nu ierea neam, nu nimica, a vînit așa și i-a cășunat, hai să botez. Și am botezat-o." (R.M.)

Un personaj important pe desfășurării botezului este A., din Copuzu. El e un cioban "bisericos" care locuiește la marginea satului, oarecum izolat de lume.

Are în jur de 40 de ani și prezintă din naștere un defect de vorbire. În timpul ceremonialului el dirijează grupul de nași și fini care, cei mai mulți fiind străini de sat, nu știu prea bine ce trebuie să facă. Oamenii îl consideră în general om bun, doar că nițel mai ciudat - un om "însemnat". Însă există și păreri mai radicale.

"Ăla-i om care-l are pe dracul în casă. Are așa o pisică mare, neagră, adică dracul în formă de pisică. V. mi-a zis, astă, directorul școlii. Că a fost o dată la el pentru niște animale de la fermă, nu știu, și astă, A., a coborât în bordei să ia niște vin V. a vrut și el să se ducă, da' i-a pus astă o labă pe picior și se uita așa în ochii lui, de zice "n-am putut să mă mișc din loc". Ăla-i altfel de om, nu-i ca noi ăștilalți. De neamul lor au fost mai ciudați, au murit care spânzurat, care încercat în apă până la brâu. N-ați văzut, nici nu vorbește bine, așa a fost de mic, așa e neamul lor însemnat. Îi zice lumea Gândac, că-l are pe dracul în casă. Se și tine mai aparte de lume, nu primește de la nimeni pomeni. A făcut din banii lui o fântână în deal cu beton, cu acoperiș. Când s-a refăcut mânăstirea de s-au dat ajutoare el au organizat, a făcut rând la oameni care dă mâncarea la ăi de au lucrat, un an de zile i-a ținut pe mâncare lumea din Crăsan și Copuzu. Că nu face rău la nimeni, da' așa-i el, mai aparte de lume... Am avut și eu copii bolnavi, că mi-a și murit doi, dar eu la ei la botez acolo în Copuzu nu i-am dus, că așa am avut eu urât de treaba asta. E cu dracul în ea. Numa' când îl văd că trece pe astă, pe Gândac, mă ia cu frig în spate." (G.M.)

Atitudinea unui intelectual al satului, cum e directorul școlii, fată de A. (și implicit fată de ritualul botezului) arată că există o puternică încarcătură emoțională în aceste practici, pe care tocmai cei

obișnuiți să dea explicații nu și-o pot explica. Si că, împotriva voinței lor poate, se găsesc prinși și ei în jocul magiei. Există și alte explicații pentru puterea tămăduitoare a bisericii din Copuzu, care par să vină de la slujitorii bisericii - dascălul; fostul preot, popa Stelian, mort mai demult, căruia îi plăcea să stea de vorbă cu sătenii și să le spună povestioare "ziditoare pentru suflet". Ceea ce au ele în comun este încercarea de a rationaliza cumva evenimentele, singularizând biserică printr-un mit al întemeierii miraculoase.

"Biserica noastră datează de vreo 656 de ani, cu aproximativ. Si ea, ca orice biserică din țara asta și din lume, se presupune că e așezată pe un os de sfânt. Ea a înnemericit un os de sfânt care tămăduiește boalele ... epilepsie, boale d-astea care te ia așa, din frică, din mai știu eu ce." (P.J.)

"Aici a fost mănăstire numită, că nu era sat atuncea... pă urmă s-a făcut satul. Era pădure așa, și a făcut călugării o mănăstire. Pă urmă s-a făcut așa, că a luat-o de biserică. Când a pornit mănăstirea cică a venit călugări și a zidit-o. Si ce făcea ziua, noaptea să dărâma. Si pă urmă a luat măsură la un călugăre de-al lor, tot care muncea acolo. I-a luat, da' iel n-a știut. Si dacă i-a luat, maică, măsură, a murit. Si-a zidit biserică, că înainte nu sedea dăloc zidu'. Mi-a spus tata mieu, că ierea de o sută de ani când a murit... S v'-o zece ani dă când.. Îmi povestea el, c-a auzit și el, din bâtrâni. Da, maică, d-aia are liac. Ne spunea părintili bâtrâni, care a murit, părintili Stelian, că era vecin cu mine și ne mai dam la vorbă. D-aia are liac, care vine bolnaghi." (R.M.)

Însă explicația cea mai răspândită pentru vindecările de la Copuzu este că îi trece cui are credință puternică - el, nașul și părinții. Este explicația "creștinată" și pe

care sătenii, inclusiv preotul și dascălul, o consideră astăzi indisputabilă. Deci nu mai e suficientă mecanica ritualului - este nevoie și de efortul individual al credinciosului.

"Dacă n-are credință e-n zadar, nu se vindecă." (Sp.G.)

"Se vindecă de de toate. Care are credință se vindecă, care nu... Că astă-i din credință." (P.D.)

"Care vine de să botcază în noaptea de Paști și are credință și părinții și el, le trece. S-a făcut oameni, le-a trecut (...) Dacă n-are credință, ori el ori părinții, nu să face bine." (R.M.)

"Se tămăduiește care are credință nașul... și nașul și finul. Doar să aibă credință și nașul, și finul... și părinții." (P.J.)

Există totuși o limită a puterii vindecătoare, o anumită cantitate de energie benefică ce nu se poate împări în oricât de multe porții fără să și piardă eficiență.

"Si dacă ierea mai mulți, iară nu să facă bine. Le trecea la vreo trei-patru... că venia, maică, și câte zece!" (R.M.)

După cum se vede, succesul procedeului depinde și de calitățile nașului. Ca și la primul botez, se zice că de norocul finului e răspunzător nașul.

"Nașu-i altul decât la botezul dintâi, că să cheamă că ăla n-a fost bun, n-a avut noroc." (P.J.)

"Acuma îl tine de naș p-ăsta nou, p-ăla vechi nu-l mai tine... Adică știi io? Poate-l mai tine, că doar nu cere ceva. Da-l tine de naș p-ăsta care-i schimbă numili. Si lumea îl strigă pă numili nou, nu-i mai zice pă al vechi. Dacă î-a pus numili de-al doilea, gata..." (R.M.)

După cum se vede, botezul este

însoțit de schimbarea numelui. În principiu numele vechi e abandonat. În fapt se produce o oarecare confuzie pentru că unii vor continua să-l cheme pe numele vechi. Schimbarea nu se operează în actele de stare civilă. Se pare însă că mai demult această schimbare se făcea.

"Si soțu meu a fost d-ăsta, botezat. A avut boală, maică, îmi spunea mă-sa, ta-su. L-a botezat când a fost mic, în brațe, aşa, ierea dă un an. Si i-a trecut. L-a chiamat Gligore. Si de-al doilea i-a pus numele Lisandru. Si iel aşa e piste tot, Lisandru. Iaca, sunt văduvă, a murit la Odesa, pă front, în '41. Si el aşa e trecut piste tot, Lisandru. Pă el lumia îl ştia întâi de Gore. Si io îi ziceam Gligore. Si-apoi numa' mi-a spus mă-sa, zâce, dacă l-am botezat de-a doua aşa are numele, Lisandru. Si pă cruce aşa l-am pus, iote crucea colea, asta-i. Nu scrie, Lisandru? Lisandru scrie." (R.M.)

După cum povestesc oamenii, doarul vindecărilor este destul de voluminos. În afară de răposatul Rodeanu Alexandru (fost Grigore), botezat cândva înainte de primul război mondial, sunt relatate și succese recente. Marița Rodeanu n-a mai păstrat legătura cu fata din București pe care a botezat-o. Însă alți fini rămân în legătură cu nașii lor, iar aceștia se mândresc că i-au putut ajuta să scape de boala. Mulți săteni din Copuzu s-au pus nași cel puțin o dată. Un caz excepțional este chiar A., care a botezat până acum 19 persoane. Dintre acestea 18 s-ar fi vindecat. Alte exemple:

"Am fost naș de șase ori. Patru s-au tămaďuit, doi nu. Asta e. Am primit și felicitări, am fost și la nuntă." (P.J.)

"Aveam eu un unchi care boteza de pă departe, venia, lumina, oamini d-ăştia năcăjăți. Si le-a trecut. Si la moartea lui era v'o zece înși. Da' io am zis cătră nor-sa, zic, ce fă a vinit oamnii

ăştia streini? Zice, e d-ăia de care i-a botezat, tușă Mariță. Si a vinit la moartea lui dă părere dă ghine că le-a trecut." (R.M.)

În 1995 s-au botezat "de-al doilea" în Copuzu patru persoane. Oamenii se așteaptă ca numărul să crească din nou în anii care vin, odată ce o să se ducă vestea că biserică are din nou un preot paroh localnic (după ce o vreme a funcționat doar un preot "flotant", care slujea cu rândul în satele comunei). Cele patru persoane erau: o femeie în jur de 60 de ani, venită special de la Satu Mare, însă având rude în comună; doi băieți tineri de prin satele din jur; M., un inginer din București de 42 de ani, născut în comuna învecinată. M. este un caz ilustrativ pentru "botezații de tip nou". A manifestat o explicabilă reținere în a vorbi despre situația sa și motivele care l-au îndemnat să recurgă la asemenea încercare. Dacă până la urmă a acceptat, a făcut-o cu condiția păstrării anonimatumului. Diagnosticul său este epilepsie. Însă el nu e foarte convins că e corect și se agață de părerea a doi-trei medici care au avut și ei dubii.

"Ce se întâmplă, după toate analizele pe care le-am făcut eu - că am luat-o întâi pe cale medicală - mi s-a spus domnule, la dumneata nu-i aşa ceva. Am fost și prin chestii de-astea paranormale, la bioterapie... și unde am fost, tot aşa mi-a spus (...) Ce metode nu am încercat eu până acum și unde nu am fost! Bineînteles, și pe cale medicală. Că eu n-am avut situația asta de mic, a apărut după armată, la 21 de ani. Si ceea ce mi-a spus Valeriu Popa, că nu am epilepsie ci o sechelă (de lovitură - n.m.), chestia asta mi-a zis-o și primul medic, un profesor universitar de la Spitalul 9, neurolog. Dar ceilalți medici au zis că-i epilepsie și m-au tratat ca atare. Si am un băiat student, iar la el nu se manifestă treaba asta în nici un fel."

M. continuă un tratament naturist cu celebrul (și controversatul) bioterapeut Valeriu Popa. Însă, la insistențele mamei sale, țărancă din Munteni-Buzău, au venit să încerce și această metodă alternativă de vindecare. M. nu este ceea ce se cheamă un creștin practicant și se mișcă destul de stângaci în biserică. În plus, este stință și de situația în care se află. Însă încarcătura magică a ritualului ce stă să înceapă, adăugată poveștilor despre vechimea bisericii, îi stârnesc emoții vizibile și, se pare, speranță secretă că poate, cine știe... Mama sa, venită împreună cu el și cu nașul pentru a-l direcționa pe traseele corecte în biserică (ordinea încinării la icoane, pe unde se trece și pe unde nu, ce se face în diferite momente) și pentru a avea grija de numeroasele amănunte ale ritualului (lumânările, hainele de schimb, coșurile cu împărteală, plata preotului etc), povestește:

"Am fost și la mănăstire (la Balaciu - n.m.). Si am întrebat preotul de-acolo. Si mi-a zis, la noi aşa ceva nu se vindecă, dar se botează la biserică din Copuzu. Mai multe femei mi-a zis, mai multă lume, că a venit aici oameni și s-a botezat, de boli de-astea. Unii s-a făcut bine, care a avut credință... și nașul și persoana respectivă (...) Săncercăm și-asa, săncercăm. Cu credință de la Dumnezeu..."

După cum spuneam și mai devreme, acest ritual al "botezului de-al doilea" vine în contradicție flagrantă cu canonul ortodox, care interzice cu desăvârșire un al doilea botez. Ce e drept, ritualul de la Copuzu nu este un botez adevărat, săvârșit după prescripțiile pe care biserică le impune acestei taine. Nu preotul este cel care botează propriu-zis deci, din punct de vedere canonic, nu se întâmplă nimic în neregulă. Însă nenumărate elemente leagă ritualul de Biserică și de slujitorii ei, ceea ce îi acordă un gîr moral tacit. Întâi, ritualul are loc în incinta bisericii, în timpul celei mai mari sărbători

ortodoxe - noaptea Învierii. În al doilea rând oalele cu apă stau în altar două zile și sunt slujite de preot, deși nu în același fel cu apa pentru un botez normal. În fine, după botez pacienții se împărtășesc iar preotul îi cheamă pe numele nou. Această legătură indiscretabilă și de natură să creeze probleme preotului, care stă tot timpul cu temerea că "se va auzi ceva sus" iar ierarhia superioară va lua măsuri. Aceasta este o dovadă în plus că ritualul e unul local, cu care Biserica s-a luptat probabil multă vreme, sfărșind prin a-l integra sub presiunea tradiției. Ideea a fost aceea că dacă o credință nu poate fi eliminată, ea trebuie asimilată și controlată. Prețul unei asemenea integrări îl constituie o oarecare "relaxare" liturgică, tolerarea în interiorul lăcașului de cult a unor elemente de magie pre-creștină.

A încerca să precizezi exact originea și evoluția obiceiului "celui de-al doilea botez" la Copuzu înseamnă a specula fară date. În orice caz, biserică nu este chiar atât de veche cum cred sătenii. Continuitatea ei se poate trasa până la 1830, de când datează primele inscripții de la clopotniță. Cele mai vechi cruci de piatră din cimitir merg până la 1870-1880, ceea ce corespunde cu amintita populară masivă de după împroprietărirea lui Cuza. Existența anterioară a unei mănăstiri, eventual locuită de călugări greci, are un oarecare temei documentar și e întărită de descoperirea în incintă a unei gropi comune, practică de înhumare monahală. Însă e greu de crezut că obiceiul botezului ar fi anterior fondării satului și că ar fi fost preluat de la călugări. Mai degrabă el pare să tină de datinile pre-creștine țărănești, cu care își găsește numeroase similitudini. Marian menționează că în multe zone din țară se practicau botezuri "atipice", care nu implicau în nici un fel biserică sau preotul (Marian, 1892). Se făceau botezuri de moroi (ibid, 77-80) dar și de adult (ibid, 165-172). Asemănarea cea mai clară este cu botezul cu schimbare de nume pentru un

copil bolnav.

"(...) româncele din Bucovina îndătinează a-i schimba numele de botez și a-i da alt nume, crezând că prin aceasta atât spiritul cel rău cât și boala se depărtează de la dânsul și se însănătoșează." (ibid, 222)

"În alte părți, tot din Bucovina, dacă unele femei n-au noroc de copii, dacă le tot mor, atunci ca nu cumva și cel nou-născut să le moară, îndătinează de a-l vinde. (...) Femeia cea străină întinde acum prin fereastră un puișor sau vreo câțiva cruceri. Mama copilei ia banii prin fereastră și tot prin aceasta îi dă copila. Străina, luând copila în brațe, încorajură cu dânsa casa și apoi intră prin ușă înăuntru (...) Femeia îi spune numele ce i l-a dat." (ibid, 224)

"În Transilvania și Ungaria, și anume în comitatul Solnocu-Doboca și în al Sătmăreanu, numele de botez al unui copil se schimbă mai cu seamă atunci când copilul respectiv capătă *amețală, îmbătăciune sau stropsală* de la cel necurat adică de la Dracul. Schimbându-i numele de botez cu alt nume nou, se crede că Dracul îl pierde din vederi și nu știe în veci să mai meargă la dânsul." (ibid, 226)

Obiceiul e amintit și într-o poveste din poveștile lui Ion Creangă:

"Mă cheamă Stan, dar de la o boală ce am avut când eram mic mi-am schimbat numele din Stan în Ipate și de atunci am rămas cu două nume." (Stan Pățitul)

În Drăguș, în Tara Oltului (nu departe de Sâmbăta de Sus, locul de unde provin și mocanii care au populat în secolul trecut satele studiate), se întâlnesc acum 50-60 de ani multe procedee magice de vindecare a unor boli ca epilepsia, babghița, poceala.

"Sapă pe sub pământ și-l petrece pe-acolo de-l scapă din mâinile Satanei." (Cristescu-Golopenția, 1940, p.65)

Sau se face "scăldătura de pocelă", boală provocată de măiestre sau de "lucru slab" (necuratul), cu apă din nouă

izvoare sau de la izvorul sfânt, la o săptămână după Paști (ibid, 72-73). O dată pe an, locuitorii din satele Tării Oltului mergeau în pelerinaj la izvorul de la biserică Brâncoveanu. "Credința în puterea minunată de vindecare a izvorului sfânt de la biserică Brâncoveanu, răspândită în întreaga regiune, este foarte puternică în Drăguș. Biserica creștină a oferit aici, e drept, multe elemente religioase străvechiului cult pagân al apelor. Dar vechile practici superstițioase n-au pierit aproape deloc din pricina aceasta; dimpotrivă, după cum vom vedea, s-au creat altele, devenind uneori complexe magico-religioase. Așadar femeile din Drăguș merg, în convoi cu cele din alte sate, în Vinerea Izvorului Tămăduirii spre munte, ducându-și bolnavii să bea apă sfântă și să se spele pe față, lăsând acolo "semn" de la bolnavul ce trebuie să se vindece. Aduc apă de aceasta și acasă pentru a o întrebuița apoi în numeroase alte practici magice." (ibid, 5)

Există suficiente elemente comune între obiceiul "botezelui de-al doilea" și alte ritualuri magice tămăduitoare:

- datul pe geam (al oalei cu apă, al copilului) și datul pe sub brazdă, pe sub gard etc.

- schimbarea numelui, adică dobândirea unei noi identități pentru cărul să piardă urma bolnavului.

- schimbătul hainelor cu altele noi, însotit de spargerea oalei; obiectele păstratează în ele duhul rău care a ieșit din om.

- rolul "marginalului", al omului "însemnat" - specialist cu calități deosebite

- aflat în relație aparte cu Biserica ("mutul" din formația de călușari sau cel care joacă masca caprei în timpul colindului erau uneori excluși o vreme de la slujbă de către preoți, care considerau că masca întrechipează diavolul)

Peste aceste elemente se suprapun cele noi, din stratul creștin:

- acțiunea este mutată de acasă în perimetru bisericii satului

- apa pentru botez este slujită de preot la sfintele masluri.

Forța cu care acest ritual de vindecare continuă să dăinuie demon-

strează că și el, ca și cele care țin de cultul morților, pică pe o "nișă", îndeplinind o funcție pe care deocamdată nimic nu pare în stare să o preia.

Anexa II

Informatori

1. Bândac Gheorghe 64 ani, Crăsanii
2. Bândac Floarea 60 ani, Crăsanii
3. Ghijă Mioara 40 ani, Crăsanii
4. Gligor Spirache 86 ani, Sudiți

5. Nae Ion 26 ani, Copuzu, preot
6. Petruș Niculae 65 ani, Sudiți
7. Petruș Dumitra 62 ani, Sudiți
8. Preoțescu Jan 65 ani, Copuzu, dascăl
9. Radu Maria 71 ani, Sudiți
10. Rodeanu Marița 82 ani, Copuzu
11. Savu Floarea 70 ani, Sudiți
12. Stan Maria 72 ani, Crăsanii

Note și bibliografie

1. Arhivele Statului, Ialomița - Dosar 3/1865; citat în Stoica, 1991.
2. Informație comunicată de lector dr. Vintilă Mihăilescu.
3. *sărindarul* este o sticlă plină cu boabe de grâu, care se duce la biserică cu o lumânare în ea; grâul astfel sfîntit e pus în colivă.
4. conform definiției lui Linton, modelul cultural ideal reprezintă consensul de opinie al societății despre modul cum trebuie să se comporte oamenii în anumite situații. Linton face observația esențială că "modelele ideale pot să nu concorde, și de obicei nici nu concordă, cu modelele construite (...) pe baza comportamentului real." Una din explicațiile pentru această nepotrivire ar fi că "modelul ideal nu a

fost probabil niciodată în concordanță cu modul modelului cultural real. El reprezintă un deziderat, o valoare care a fost întotdeauna onorată mai mult prin nesocotirea decât prin respectarea ei." Chiar așa fiind, "modelele ideale au un anumit efect normativ, descurajând abaterile prea mari de la standardele pe care le stabilesc." (Linton, 1968, p.89-90).

5. "joke relationship" (Radcliffe-Brown) - relație destinsă, de continuă tăchinare reciprocă între persoane apropiate, funcționând ca supapă pentru descărcarea în mod inofensiv a tensiunilor acumulate.
6. 23 de ani, neînsurat, muncește în gospodărie.
7. date preluate din monografia comunei Balaciu - prof. Chirita Stoica.

personalității, Ed. Științifică, București, 1968.

Marian, Simion Florea, *Nascerea la români. Studiu Etnograficu*, București, 1992.

Marian, Simion Florea, *Sărbătorile la români*, Vol. II, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1994.

Cristescu-Golopenția, Ștefania, *Gospodăria în credințele și riturile magice ale femeilor din Drăguș (Făgăraș)*, București, 1940.

Ghinoiu, Ion, *Vărstele timpului*, Ed. Meridiane, București, 1988.

Linton, Ralph, *Fundamentul cultural al*

- Stoica, Chirita, Monografia comunei Balaciu, lucrare de grad didactic, biblioteca personală, 1991.